

Turismesatellitregnskab og turisters forbrugsmønstre i Danmark

Jie Zhang og Anders Hedetoft, Center for Regional- og Turismeforskning (CRT), Nexø, jie@crt.dk, hedetoft@crt.dk

Formålet med denne artikel er dels at præsentere de danske satellitregnskaber for turismen og dels at se nærmere på turisternes faktiske forbrugsmønstre i Danmark. Den første del af artiklen fokuserer på TSA som metode, herunder hvilke konti der opereres med. Der gives en kort introduktion til TSA tabellerne, til de anvendte metoder samt forholdet til de nationale regnskaber. Den anden del af artiklen viser det faktiske forbrugsmønster blandt turister i Danmark. Forbruget opdeles i forskellige former for turismekarakteristiske produkter (overnatning, restauration, turistbureauer og rejseservice) og ikke-turismekarakteristiske produkter (fødevarer, energiforbruget og andre tjenesteydelser). Turistforbruget i Danmark opdeles i henhold til TSA-tabeller, det vil sige i indgående, indenlandske og samlet intern turismeforbrug. Den sidste del af artiklen diskuterer begrænsning og ulemper ved anvendelse af turismesatellitregnskaber, hvor vi understreger, at uden regionale modellering kan vi ikke beregne turismens samlede økonomiske virkninger på de regionale økonomier.

Formålet med denne artikel er at præsentere de danske satellitregnskaber for turismen samt at se nærmere på turisternes faktiske forbrugsmønstre i Danmark. Turismesatellitregnskab (TSA) er den metode, der anbefales af UNWTO, OECD og Eurostat når den samlede økonomiske betydning af turismen skal kvantificeres. Formålet med TSA er at sikre, at alle lande i verden følger de samme principper ved opgørelsen af økonomiske

turismestatistikker og ved vurdering af turismens bidrag til de nationale økonomier. Danmark har endvidere udarbejdet de vigtigste TSA tabeller efter henstilling fra de internationale organisationer.

Artiklen indeholder to hoveddele. Den første del fokuserer på TSA som metode, herunder hvilke konti der opereres med. Der gives en kort introduktion til TSA-tabellerne og til de anvendte metoder samt forholdet til de nationale regnskaber. Et af formålene med TSA er at sammenholde det samlede beregnede turismeforbrug med det nationale udbud af henholdsvis turismekarakteristiske og ikke-turismekarakteristiske produkter. Ved at sammenholde og gradvis tilpasse det beregnede forbrug og beregnede udbud sikrer TSA-metoden det bedst mulige overblik over turismens direkte og afledte indvirkning på den nationale økonomi.

Den anden del af artiklen viser det faktiske forbrugsmønster blandt turister i Danmark. Forbruget opdeles i forskellige former for turismekarakteristiske produkter (overnatning, restauration, oplevelser etc.) og ikke-turismekarakteristiske produkter (eksempelvis detailhandel, energi og tjenesteydelser). Dernæst opereres der i artiklen med fem regioner, og turisternes forbrugsmønstre er vist og opgjort inden for disse fem regioner.

Metoder til at beregne turismens økonomiske betydning

I de sidste 30-40 år har turisme fået en stadig vigtigere rolle i mange lande og regioner. Der er en stigende efterspørgsel efter en statistisk beskrivelse af turismen og dens økonomiske betydning i både nationale og regionale økonomier.

Turisme findes ikke som branche i nationalregnskabet på samme måde som eksempelvis landbrug og maskinfremstillingsindustrien etc. Når et land eller en region skal foretage en evaluering af turismens bidrag til økonomien, er det derfor vanskeligt at give en præcis vurdering. Derudover er der internationalt et behov for at kunne sammenligne turismens økonomiske betydning i forskellige lande og regioner og derfor er der også behov for ensartede opgørelsesmetoder fastlagt på internationalt niveau. Dette er baggrunden for etableringen af de såkaldte turisme-satellitregnskaber.

Ved arbejde med regnskaber er det altid vigtigt at forholde sig til de begreber og definitioner der ligger til grund for det pågældende regnskab. Inden for turisme-satellitregnskaber sker der helt grundlæggende en opdeling i karakteristiske turismeprodukter (eksempelvis hotelophold eller serviceydelser fra rejsebureauer) og turismerelaterede produkter, eksempelvis turisternes køb af dagligvarer i detailhandlen eller benzin til deres biler

Grundlæggende er idéen med satellitregnskaber at give et overblik over alle de transaktioner der er mellem turisten og dem der udbyder varer og tjenesteydelser til turisten, uanset hvilken branche disse udbydere måtte befinde sig i. Satellitregnskabet kan opgøres på det niveau det måtte ønskes (eksempelvis nationalt, regionalt eller kommunalt), men jo mere detaljeret opgørelsen laves, desto vanskeligere bliver det at fremskaffe valide inddata. Satellitregnskaber benyttes ikke blot indenfor turisme, men også i en række sammenhænge hvor man ønsker at belyse den

økonomiske betydning af et fænomen der går på tværs af brancher – eksempelvis virksomhedernes miljø- eller forskningsindsats.

Hvad er et turisme-satellit-regnskab?

»Tourism Satellite Account (TSA) er en særlig konto, der beskæftiger sig med et bestemt sæt af statistikker for de menneskelige aktiviteter der defineres som »turisme«. FN's World Tourism Organisation (UNWTO) definerer turisme som »specific types of trips: those that take a travel/trip outside his/her usual environment for less than a year and for a main purpose other than to be employed by a resident entity in the place visited«. (TSA:RMF, 2008: 12).

Indenfor rammerne af turismesatellitregnskab (TSA) skal turisterne opdeles i indenlandske og udenlandske turister. TSA skal opfattes som en »satellit« til nationalregnskabet. Det er et særligt regnskab, der kun vedrører turismen, og på samme tid er dette regnskab konsistent forbundet med det samlede nationalregnskab. Turismesatellitregnskabet udgøres af et sæt af konti, nemlig en række tabeller, der arrangeres i overensstemmelse med internationalt aftalte formater (disse tabeller bliver gennemgået i artiklen).

Udvikling af turisme satellit regnskaber (TSA)

Flere internationale organisationer, som FN's Statistiske Kommission (FNSK), FN's verdensturisme organisation (UNWTO), Organisationen for Økonomisk Samarbejde og Udvikling (OECD) samt EUROSTAT har været inddraget i arbejdet med at udarbejde retningslinjer for opstilling af satellitregnskaber for turismen.

Baseret på tidligere internationale studier fremlagde UNWTO i 1991, på UNWTO's internationale konference om rejser og turistestatistik i Ottawa, et sæt statistiske definitioner på national og international turisme samt en klassificering af turismeaktiviteter relateret til andre internationale statistikker.

Desuden blev opmærksomheden henledt på behovet for en systematisk integration af turismestatistikken med de overordnede retningslinjer for opstilling af nationalregnskaber – en turisme satellit-konto.

Den første TSA-aftale blev forhandlet på plads på *United Nations Statistics Commission's* 31. møde i 2000 og havde titlen »*Turisme Satellit Regnskab: Anbefalet metodologiske ramme*« (TSA: RMF 2000). Som et resultat af mødet blev det aftalt, at de deltagende organisationer hver især skulle arbejde for at få TSA implementeret i deres hjemlande. For eksempel udgav Eurostat efterfølgende en publikation »*European Implementation; Manual on Tourism Satellite Accounts*« (Eurostat, 2002) for at vejlede medlemslandene i udarbejdelsen af TSA tabellerne og udførelse af turismeforskning.

OECD, UNWTO og Eurostat har tilsluttet sig statistik-kommissionens anbefalinger for offentliggørelse af turismesatellitregnskaber, og de har endvidere gennemført flere konferencer for at fremme medlemslandenes anvendelse af TSA statistikker. Canada og Frankrig var blandt de første lande til at udarbejde og offentliggøre TSA tabeller. I dag har næsten alle OECD-lande og en helt række ikke-OECD-lande opstillet TSA-tabeller efter de vedtagne retningslinjer.

Dokumentet »*TSA: RMF 2000*« er efterfølgende erstattet af »*2008 Turisme Satellit Regnskaber: Anbefalede metodologiske rammer*« (TSA: RMF 2008), fordi det første dokument strukturelt var i uoverensstemmelse med andre retningslinjer udarbejdet af organisationen. Den nye version angiver en række mere afklarede definitioner med hensyn til former for turisme, kategorier af turismeforbrug samt klassifikation af turistprodukter og turisme.

Data input til konstruktion af danske regionale TSA

Danmarks nationale turismeorganisation,

VisitDenmark, har siden 1996 gennemført en turistundersøgelse med henblik på at indsamle oplysninger om forskellige turisternes daglige forbrug. Den store stikprøveundersøgelse gennemføres hvert 2.-3. år og dækker alle regioner i Danmark. På nationalt niveau indsamles oplysninger fra 12.000 respondenter. Samtidigt suppleres med temaspecifikke stikprøveundersøgelse hvert år. Den årlige overnatningsstatistik gennemføres af Danmarks Statistik og foreligger på både nationalt og regionalt plan. Disse to datakilder udgør det primære grundlag for udarbejdelsen af regionale turisme-satellitregnskaber i Danmark (de såkaldte RTSA) (Zhang, 2005).

De øvrige data, der bruges ved udarbejdelse af RTSA, er regionale registerbaserede data fra tællinger, nationalregnskabets regionale produktionskonti samt de nationale »tilgangs- og anvendelses -tabeller«. De regionale registerbaserede data, herunder oplysninger om befolkning, beskæftigelse, primær indkomst, og skatter mv. fremskaffes også fra Danmarks Statistik. Alle variabler har en eller flere af følgende dimensioner: (a) produktionssted (med 98 kommuner), (b) bopæl (med 98 kommuner), (c) produktionsgrene og sektor, (d) uddannelse, (e) alder, (f) køn og (g) husholdningstype.

De regionale produktionskonti indeholder variabler såsom regional bruttoproduktion, regionalt råvareforbrug, regionalt bruttonationalprodukt i faktorpriser samt produktions-skatte minus subsidier. Alle variabler i datasættet har følgende dimensioner (akser): (a) region på kommunalt niveau, (b) sektor klassificeret af en standard brancheopdeling i henhold til SNA93, (c) pris i både faste og løbende priser.

I tilgangs- og anvendelses-matricen viser produktionsdata forholdet mellem brancher og produkter, det vil sige at det fortæller os, hvilke brancher der producerer hvilke produkter (varer og tjenesteydelser). Tilgangs-matricen

indeholder også import i forhold til brancher og produkter. Produktion og import udgør det samlede udbud af produkter i landet.

Anvendelses-matricen indeholder egentlig flere matricer, som for eksempel råvareforbrug, det private forbrug, det offentlige forbrug, investeringer, lagerforskydninger, eksport, osv. Disse matricer repræsenterer efterspørgselssiden på produktniveau. Råvareforbrug viser sammenhængen mellem brancher og produkter. Det private forbrug, det offentlige forbrug, investeringer, lagerforskydninger og eksport viser forholdet mellem de relevante komponenter og produkter.

Tilgangs-anvendelses-tabellerne indeholder forskellige prisklasser: Fra basispriser over detailhandelens og engroshandels avancer, til de produktskatter minus subsidier og moms. Sammenkædningen af disse fem prisklasser gør det muligt at beregne indkøbspriserne. Tilgangs-anvendelses -tabellerne opgøres i både løbende og faste priser, derfor kan der for hver vare i tilgangs-anvendelses-tabellen etableres en balance mellem levering af varer (udbud af produktet) og anvendelse af varer (efterspørgsel af produktet) i basispriser.

Metoder til udarbejdelse af danske TSA tabellerne

Arbejdsproceduren ved opbygning af RTSA i Danmark kan beskrives ved følgende trin:

- Identifikation af turisme og turisme produkter (trin 1)

TSA dokumentet (*TSA: RMF 2008*) giver en detaljeret definition af turistprodukter og turisme. Turisme-produkter kan klassificeres som turismekaraktéristiske og turismerelaterede produkter. Turismekaraktéristiske produkter defineres som produkter, der primært forbruges af turister, og uden turister ville forbruget af disse produkter blive væsentligt reduceret. Turismeprodukt-identifikation bør være i overensstemmelse med hvert lands

nationale regnskaber. Forskellige lande har normalt forskellige kategorier af turismespecifikke produkter i henhold til de nationale regnskabskategorier.

Turistbranchen er defineret som den gruppe af virksomheder, hvis primære produktive aktivitet er en turismekaraktéristisk aktivitet, hvilket betyder, at en turistbranche primært leverer produkter og ydelser til turister.

Blandt de 3000 detaljerede produktkategorier i det danske nationalregnskab, er omkring 32 produkter defineret som turismekaraktéristiske produkter. De brancher, der leverer disse produkter og tjenester defineres som turisme-relaterede brancher.

- Balance for udbud og efterspørgsel af turisme produkter (trin 2)

Det danske nationalregnskab kan opstilles ved hjælp af de nationale tilgangs-anvendelsestabeller. Fra de nationale tilgangs-anvendelsestabeller kan der hentes oplysninger om de forskellige branchers levering af turisme-produkter opgjort til basispriser. Indenlandsk produktion plus import fra udlandet udgør det samlede udbud for hvert produkt. De nationale anvendelsestabeller består af de forskellige komponenter i den endelige efterspørgsel, såsom råvareforbrug, privatforbrug, offentligt forbrug, investeringer og eksport.

Inden for rammerne af nationalregnskabet skal der være balance mellem den samlede efterspørgsel og det samlede udbud på hvert produktniveau. Selv om der findes oplysninger om det samlede udbud for hver enkelt turismeprodukt, så er det stadig ikke muligt at udlede turismeefterspørgsel direkte fra nationalregnskabet. Dette skyldes, at turismeforbruget i de nationale forbrugs-tabeller ligger gemt i enten råvareforbrug eller privat (og offentligt) forbrug. Det betyder (eksempelvis ved fokus på restaurantproduktet), at de nationale forbrugs-tabeller ikke kan fortælle

hvilke beløb der er forbrugt af henholdsvis turister og lokale beboere. Derfor suppleres systemet med en spørgeskemabaseret turismeundersøgelse, hvor formålet er at kortlægge turisternes forbrugsmønstre opdelt på specifikke produktgrupper (i Danmark kaldet TØBBE) (Zhang, 2005; VisitDenmark, 2006, 2009, 2011). Formålet med denne undersøgelse er altså at kunne skelne turismeforbruget fra de lokale beboeres forbrug. Uden at ændre den samlede efterspørgsel for hvert enkelt produkt, er det, med spørgeskemaundersøgelserns resultater i hænde, relativt enkelt at adskille det private forbrug i henholdsvis turismeforbrug og andet lokalt forbrug. Det er i helt overvejende grad VisitDenmark (VD) der står for denne indsamling af turisternes forbrugsdata. I disse undersøgelser har VD interviewet en række turister, primært ude på overnatningsstederne, og på baggrund af disse svar beregnes det gennemsnitlige døgnforbrug for forskellige typer af turister (primært opdelt efter overnatningsform og nationalitet).

- Estimering af den nationale turismefter-spørgsel (trin 3)

I trin 2 er det vist hvorledes to datakilder er sammenlagt og sammenlignet. Den ene kilde er nationale anvendelsestabeller, der viser hvilke turismeprøduktter, der forbruges ved råvareforbrug (virksomhedernes indkøb), dels indenfor det private, dels inden for det offentlige. Den anden kilde er de aggregerede nationale turismeforbrugsdata, der viser turismeforbrug pr. turismeprødukt. I de tilfælde hvor tilgangs- og anvendelsestabeller ikke er kompatible må det besluttet hvorledes data skal tilpasses. Når nogle turistinformationer ikke er tilgængelige via TØBBE-data, bruges de nationale tilgangs- og anvendelsestabeller umiddelbart til estimeringen. De nærmere metoder der anvendes til estimeringen er præsenteret i rapporten »Documentation on Tourism Satellit Accounts in Denmark« (Zhang, 2005).

- Regionalisering af nationale tilgangs- og anvendelsestabeller ved brug af regionale produktionsregnskaber (trin 4)

Det danske regionale produktionsregnskab indeholder oplysninger om regional produktionsværdi, regionalt råvareforbrug, bruttonationalprøduktet i faktørpriser, produktions-skatte minus subsidier, kompensatiøn til ansatte, bruttooverskud af produktionen samt antallet af beskæftigede.

Ved hjælp af de regionale produktionsregnskaber og supplerende spørgeskemainformation kan de nationale tilgangs- og anvendelsestabeller opdeles i regionale tilgangs-/anvendelsestabeller (Madsen og Zhang, 2010).

- Dannelsen af det regionale satellitregnskab for turismen (trin 5)

Formålet er at opbygge regionale satellitregnskaber for turismen, der lever op til kravene fra UNWTO (se TSA RMF 2008). Følgende procedurer og metoder anvendes i forbindelse med udarbejdelsen af TSA tabeller:

- Kalkulerede regionale turismeudbudssandele
- Estimeret turismeudbud opgjort i markedspriser
- Transformation af forbrugskomponenter til produktkategorier
- Estimat af den regionale turismefter-spørgsel på baggrund af spørgeskemadata
- Estimat af den regionale turismefter-spørgsel fra nationale tilgangs- og anvendelsestabeller

Disse procedurer og metoder er præsenteret i afsnit 4, og detaljeret metodologisk dokumentation findes i rapporten (Zhang, 2005).

- De regionale satellitregnskaber for turismen indgår i den interregionale makro-økonomiske model (trin 6)

Det sidste trin er at sætte R-TSA data ind i den danske interregionale model, således at turistmestatistikker, efter TSA skøn, flettes ind i modelsystemet.

Fordelene ved at flette regnskaber og modeller sammen i et system er:

1. Den interregionale makroøkonomiske model kan fungere som en fremskrivningsmodel, der bringer TSA-tidsserierne »up-to-date«, hvor nationalregnskaberne altid har et par års tidsforskydning.
2. Den interregionale model har en rumlig dimension.

Tabel 1: Oversigt over de forskellige TSA-tabeller og deres indhold

Titel på TSA tabel	Indhold
1. Indgående turisme (udlændinge i Danmark) Turismeudgifter i forhold til produkter og klasser af besøgende	Indgående turismeforbrug er udlændinges forbrug inden for landets grænser. Udgør samtidig den danske turismeeksport.
2. Indenlandsk turisme (danskere i Danmark). Turismeudgifter i forhold til produkter og klasser af besøgende	Den indenlandske turists forbrug inden for landets grænser. Udgør en andel af turistens samlede privatforbrug.
3. Udgående turisme (danskere i udlandet). Turismeudgifter i forhold til produkter og klasser af besøgende.	Denne TSA-tabel er ikke knyttet til andre TSA-tabeller. Dan-skeres forbrug i udlandet udgør en del af Danmarks import.
4. Internt turismeforbrug. Turismeudgifter i forhold til produkter.	Sammenlægning af tabel 1 og 2. Er både indenlandsk og udenlandsk turismeforbrug i Danmark, inklusiv indenlandske forretningsrejsende.
5. Produktion af turismevarer. Produktionsregnskaber for turistbrancherne og andre brancher (basispriser)	Produktionsværdien fra både turismespecifikke brancher og andre brancher. Opgøres på produktniveau
6. Total indenlandsk udbud og internt turismeforbrug pr. produkt (købspriser).	Sammenlægningen af tabel 4 og 5 viser bl.a. turismens an-dele fordelt på produkter. Udgør kernen i satellitregnskabet.
7. Beskæftigelse i turismebrancherne	Antal beskæftigede i turismespecifikke brancher – altså set fra udbudssiden. Beskæftigelse opgøres både i antal job og i antal timer (fordelt på mænd og kvinder).
8. Turismens bruttoinvesteringer	Investeringer i turismespecifik fast realkapital. Opgøres både for turismespecifikke brancher og øvrige brancher.
9. Offentligt turismeforbrug	Offentligt forbrug til turismespecifikke formål, eksempelvis markedsføring, turistinformation, produktudvikling etc. Opgøres i relation til administrativt niveau.
10. Ikke monetære indikatorer	Denne tabel indeholder antal ankomster og antal over-natninger fordelt på typer af overnatningssteder og på indenlandske og udenlandske turister. Endvidere opgøres antallet af overnatningssteder.

Turismeforbruget er primært opgjort i tabel 1-4.

Tabel 5 er en produktionskonto der viser forholdet mellem brancher og produkter.

Tabel 6 udgør kernen i TSA-systemet og viser andelen af turismeefterspørgsel i forhold til udbuddet af de enkelte produkter.

Turismens udbudsandele er relativt højere i turismerelaterede sektorer og tilsvarende lavere i de ikke-turismerelaterede sektorer.

Tabel 7 viser beskæftigelsen inden for turistsektoren, mens tabellerne 8 og 9 er forbundet med turismebruttoinvesteringerne i turistsektoren og øvrige erhverv, samt det offentlige turismeforbrug. Endelig udgør tabel 10 de ikke-monetære indikatorer, herunder antallet af turister ved rejse og ved overnatninger, antallet af virksomheder og kapacitet på typer af boliger, mv.

3. Når de regionale tilgangs og anvendelsestabeller er tilgængelige, er det let at fremstille de regionale satellitregnskaber for turismen i ét system.
4. Det er også muligt direkte at anvende modellen til at beregne de økonomiske konsekvenser af turismen.

TSA tabeller

Målet er at udarbejde 10 TSA-tabeller, i henhold til retningslinjerne fra UNWTO. De fleste lande er imidlertid endnu ikke i stand til at

producere alle 10 tabeller, og derfor koncentrerer den internationale indsats om at samle data til tabel 1-6.

Nedenfor gives en oversigt over disse TSA tabeller og redegørelse for, hvilke data der er indeholdt i hver enkelt tabel.

I det følgende præsenteres de danske TSA tabeller 1, 2 og 4 kortfattet for at give et overblik over tabellernes opbygning og indhold. En egentlig beskrivelse og vurdering af dansk

Tabel 2: Indgående turisme (udlændinge i Danmark), 2008. Opgjort i mio. kr.

	Endagsturister	Overnattende	SUM
Hoteller og lignende	—	2.667	2.667
Restauranter og lignende	997	3.616	4.614
Transport	423	1.523	1.946
Turistbureauer og rejseservice	2.225	6.673	8.899
Kultur og forlystelser	125	450	575
Føde- og drikkevarer	1.651	1.848	3.498
Andre forarbejdede varer	516	1.283	1.799
Brændstof og energi	100	1.014	1.114
Banker og forretningsservice	435	2.323	2.757
Offentlige tjenesteydelser, anden service	115	481	596
Detail- og engroshandel	208	515	723
SUM	6.796	22.392	29.188

Note: Denne tabel bliver normalt refereret til som TSA tabel 1.

Tabel 3 Indenlandsk turisme, 2008. Opgjort i mio. kr.

	Endagsturister	Overnattende	SUM
Hoteller og lignende	—	11.211	11.211
Restauranter og lignende	1.132	2.466	3.598
Transport	8.671	3.159	11.829
Turistbureauer og rejseservice	987	2.172	3.159
Kultur og forlystelser	932	1.545	2.477
Føde- og drikkevarer	157	4.364	4.521
Andre forarbejdede varer	85	1.802	1.887
Brændstof og energi	1.056	3.394	4.450
Banker og forretningsservice	266	1.694	1.960
Offentlige tjenesteydelser, anden service	75	366	442
Detail- og engroshandel	125	571	697
SUM	13.486	32.744	46.231

Note: Denne tabel bliver normalt refereret til som TSA tabel 2.

turisme med udgangspunkt i TSA gennemføres dog først i afsnit 3.

Som det fremgår af tabellen forbrugte udenlandske turister i Danmark godt 29 mia. kr. i 2008. Udenlandske endagsturister stod for ca. 23 pct. af dette forbrug.

Danske turister i Danmark forbrugte således i 2008 for godt 46 mia. kr., hvilket udgør godt 60 pct. af det samlede turismeforbrug i Danmark.

*Tabel 4 Intern turisme, 2008.
Opgjort i mio. kr.*

	SUM
Hoteller og lignende	13.877
Restauranter og lignende	8.212
Transport	13.776
Turistbureauer og rejseservice	12.058
Kultur og forlystelser	3.051
Føde- og drikkevarer	8.020
Andre forarbejdede varer	3.686
Brændstof og energi	5.564
Banker og forretningsservice	4.718
Offentlige tjenesteydelser, anden service	1.038
Detail- og engroshandel	1.419
SUM	75.418

Note: Denne tabel bliver normalt refereret til som TSA tabel 4.

Den interne turisme (tabel 4) udgøres af summen af den indenlandske turisme og de udenlandske turisternes forbrug i Danmark. Overnatning og Transport udgør de to væsentligste forbrugskomponenter. Udgangspunktet for udarbejdelse af TSA-tabellerne er altså forbruget af turismeprodukter, og ikke branchens forbrug eller sektorens forbrug. Dette skyldes, at turisme er en efterspørgselsorienteret aktivitet, der har fokus på udbuddet i en række forskellige brancher. Oplysninger om turismeforbrug indsamles, som tidligere nævnt, primært via spørgeskemaer. Turismefølgerspørgslen opgøres på de forskellige typer

af produkter og er samtidigt integreret i det nationaløkonomiske system, således at turismens bidrag til den nationale økonomi kan beregnes. Det er dog således, at turisternes efterspørgsel er heterogen, hvilket betyder, at de forskellige turistgrupper har ganske divergerende forbrugsmønstre, og derfor skal der udvises stor omhyggelighed ved tilrettelæggelsen af de spørgeskemaundersøgelser, der udgør grundlaget for forbrugsberegningen.

Der er mindst to generelle måder, hvorpå turister kan segmenteres – efter turisternes motiver for at besøge et sted eller efter turisternes valg af overnatningsform. Den første segmentering, efter turisternes rejsemotiv, er ofte den mest relevante i forbindelse med markedsføring af turismeprodukter, men samtidig er det vanskeligt at indsamle de nødvendige informationer til denne segmentering. Derfor benytter de fleste lande en segmentering efter overnatningsform i forbindelse med opstilling af deres TSA.

Det centrale for TSA-systemet er TSA tabel 6, som er forening af udbud og efterspørgsel i en produkt-branchestruktur og hvor der i sidste ende beregnes turismeandele (procenter) på produktniveau. I Tabel 5 gives et eksempel på opstilling af »TSA tabel 6«.

Den første søjle er produktionsværdien i basispriser indenfor de forskellige produkter. Den anden søjle er produktionsværdien i markedspriser. Forskellen mellem de to kolonner fremkommer ved at tillægge detailhandelens og engroshandels avancer samt netto produktskatter (vareskatter fratrukket subsidier) og moms til basispriser. Turismefølgerspørgslen udtrykkes ved indkøbspriser, dvs. hvor både turismeudbud og -efterspørgsel udtrykkes i indkøbspriser. Turismeandelen (den interne turismeforbrug) udtrykker turismefølgerspørgslen divideret med turismeudbuddet.

Som det fremgår udgør turismeforbruget i alt 1,64 % af det samlede udbud i Danmark.

Tabel 5: TSA tabel 6 turisme udbud, efterspørgsel og turisme andel, 2008. Opgjort i mio. kr.

	Indenlandsk produktion i basispriser	Indenlandsk udbud i markedspriser	Det interne turisme forbrug	Turisme- forbrugets andel (%)
Hoteller og lignende	14.284	17.546	13.877	79,09
Restauranter og lignende	36.809	45.375	8.212	18,10
Transport	66.082	65.870	13.776	20,91
Turistbureauer og rejseservice	17.012	17.922	12.058	67,28
Kultur og forlystelser	53.072	61.502	3.051	4,96
Føde- og drikkevarer	221.007	390.412	8.020	2,05
Andre forarbejdede varer	502.719	1.239.925	3.686	0,30
Brændstof og energi	392.140	563.712	5.564	0,99
Banker og forretningsservice	1.038.021	1.322.757	4.718	0,36
Offentlige tjenesteydelser, anden service	517.813	529.559	1.038	0,20
Detail- og engroshandel	344.898	354.692	1.419	0,40
SUM	3.203.857	4.609.272	75.418	1,64

Note: TSA tabel 6 udgør selve kernen af TSA-systemet og anvendes når turismeefterspørgslen og turisme udbuddet skal afstemmes.

Turismeforbruget har en forsvindende lille betydning for udbuddet af offentlige tjenesteydelser (0,2 pct.) men betyder modsat overordentligt meget for udbuddet af forskellige overnatningsfaciliteter (> 79 pct.).

Turisternes forbrugsmønstre i Danmark

Information om turisternes daglige forbrug indsamles som nævnt af VisitDenmark i den såkaldte TØBBE-undersøgelse. Heri opereres der med 15 kategorier af turister efter valg af overnatningsform, som vist i tabel 6.

Denne form for undersøgelse kan kun gennemføres ved stikprøve, og pålideligheden er, som ved alle den slags undersøgelser, bl.a. afhængig af stikprøvens størrelse og om respondenterne er repræsentativt udvalgt. Selvom TØBBE udgør en stor stikprøve, dækker undersøgelsens data ikke alle kategorier inden for turismeforbrug, og derfor må de manglende kategorier i turismeforbruget estimeres ved at anvende de nationale tilgangs- og anvendelsestabeller. For eksempel afdækker TØBBE-undersøgelsen ikke hvor mange penge turisterne anvender på turistbureauer og andre lignende serviceydelser. Denne pro-

duktkategori er også et turismebestemt produkt og skal således, efter retningslinjerne fra UNWTO, indgå i TSA-tabellerne. Derfor er turismeforbrugets andel i produktet »turistbureauer« estimeret ud fra det nationale udbud af produktet »turistbureauer og lignende ydelser«.

For de turister der ikke overnatter på registrerede overnatningssteder, eksempelvis endagsturister, samt turister der overnatter hos venner og familier og turister der overnatter på små og dermed ikke registrerede overnatningssteder, er man henvist til at gøre brug af andre datakilder, ved estimering af turismeforbruget. Som et eksempel kan nævnes, at der i 2008 blev gennemført en meget stor ændring i det estimerede forbrug for turister i eget feriehus, begrundet i en ændring i dataindsamlingsmetoden. Der er således tale om en metode under løbende udvikling.

Samtidig er det regionale udbud via regionale produktionsregnskaber også taget i betragtning, når der gennemføres en regionaliseret estimering af turismeforbruget (på kommuneniveau). Den procedure gennemføres for at

sikre, at turismeudbuddet på regionalt niveau er i overensstemmelse med den regionale turismefterfølgelse. Når det samlede turismeforbrug er estimeret, foretages et genberegnet døgnforbrug for hver type af turister. Endelig gennemføres en justering for antallet af turister indenfor hhv. endagsturister og overnattende turister.

Af tabel 6 ses, at den indenlandske overnattende erhvervsturist, som normalt overnatter på hotel, har det højeste døgnforbrug. Herefter følger udenlandske erhvervsturister og udenlandske ferieturister der overnatter på hoteller. Tabellen viser endvidere, at de turister, der overnatter på feriecentre, camping og i eget/lånt sommerhus har det laveste døgnforbrug.

Tabel 7 viser det samlede turismeforbrug i relation til overnatningsformer. Det samlede danske turismeforbrug er 46.200 millioner kr. Det danske erhvervsturismeforbrug samt en-

dagsturisme udgør næsten halvdelen (48 pct.) af det samlede turismeforbrug. 20 pct. af det danske turismeforbrug kan henføres til sommerhusturisme. Hotelferie udgør 6 pct., og campingturisme ca. 5.5 pct. af det samlede danske turisme forbrug.

Det samlede turistforbrug i Danmark var i 2008 75,4 mia. kr., heraf tegnede udlændige sig for knapt 39 pct. (29,2 mia. kr.). Bemærk i øvrigt, at udlænding som besøger familie og venner fylder relativt meget (over 26 pct.) i det samlede udenlandske turismeforbrug i Danmark.

Overnatning udgør den største produktgruppe i det danske turismeforbrug, skarpt forfulgt af forbrug til transport. Andelen af turisternes forbrug der havner hos detailhandlen varierer også en del fra region til region. I områder hvor en stor del af turisterne overnatter i feriehus (som eksempelvis i Region Nordjylland) vil turisterne i højere grad selv købe

Tabel 6: Døgnforbruget hos danske og udenlandske turister (kr/døgn). Opgjort 2008 i kr.

	Danske	Udenlandske	I alt
Hotel – ferie	827	1.118	950
Hotel – business*	2.226	1.408	1.291
Camping	261	324	278
Vandrerhjem	399	504	436
Lejet feriehus	476	456	461
Eget feriehus	238		238
Lånt sommerhus	295		295
Feriecentre	204	260	220
Festival	939	893	931
Lystbåde	620	437	534
Bondegårde	298	562	332
Krydstogt		969	969
Familie/venner	381	333	346
Endagsturister	296	376	343
Alle overnatningsformer	552	446	506

Kilder: CRT turisme model og egne beregninger.

Note: Dagligt forbrug pr. turist og pr. dag.

* Forbrug indenfor dansk erhvervsturisme defineres som danske forretningsrejsende der bor på hoteller, konferencecenter og andre forretnings-relaterede overnatningssteder. Heri er også inkluderet de danske endagsrejsendes forbrug.

*Tabel 7. Samlet turistforbrug fordelt på overnatningsformer (danskere, udlændinge).
Opgjort 2008 i mio. kr.*

	Danskere	Pct.	Udlændinge	Pct.	I alt	Pct.
Hotel – ferie	2.761	6,0	2.800	9,6	5.561	7,4
Hotel – business*	12.531	27,1	3.427	11,7	15.958	21,2
Camping	2.558	5,5	1.227	4,2	3.785	5,0
Vandrerhjem	321	0,7	223	0,8	544	0,7
Lejet feriehus	1.922	4,2	5.821	19,9	7.743	10,3
Eget feriehus	6.082	13,2	0	-	6.082	8,1
Lånt sommerhus	1.330	2,9	0	-	1.330	1,8
Feriecentre	555	1,2	277	0,9	832	1,1
Festival	812	1,8	166	0,6	978	1,3
Lystbåde	443	1,0	275	0,9	718	1,0
Bondegårde	91	0,2	26	0,1	117	0,2
Krydstogt	0	0,0	477	1,6	477	0,6
Familie/venner	3.339	7,2	7.672	26,3	11.011	14,6
Endagsturister	3.704	8,0	6.796	23,3	10.500	13,9
Danske endagsrejsende	9.782	21,2	-	-	9.782	13,0
Alle overnatningsformer	46.231	100,0	29.188	100,0	75.419	100,0

Kilde: CRT's turismemodel.

* Forbrug indenfor dansk erhvervsturisme defineres som danske forretningsrejsende der bor på hoteller, konferencecenter og andre forretnings-relaterede overnatningssteder. Heri er også inkluderet de danske endagsrejsendes forbrug.

*Tabel 8. Samlet turistforbrug fordelt på regioner og produkter.
Opgjort 2008 i mio. kr.*

REGION:	Hoved- staden	Sjælland	Syd- danmark	Midt- jylland	Nord- jylland	Hele landet	Pct.
Overnatning	5.550	1.164	3.772	2.079	1.312	13.877	18,4
Restauranter og lignende	3.728	954	1.380	1.254	896	8.212	10,9
Transport	6.095	1.103	3.673	1.853	1.052	13.776	18,3
Turistbureauer og rejseservice	5.044	1.243	2.347	1.834	1.590	12.058	16,0
Kultur og forlystelser	1.281	395	594	517	265	3.051	4,0
Føde- og drikkevarer	2.425	1.515	1.368	1.398	1.314	8.020	10,6
Benzin og andet brændstof	1.780	719	929	940	702	5.069	6,7
Andre forarbejdede varer	1.465	396	703	615	548	3.726	4,9
Energi	37	41	137	149	90	454	0,6
Banker og forretningsservice	1.317	500	1.108	1.079	714	4.718	6,3
Offentlige tjenesteydelser, anden service	361	116	216	203	142	1.038	1,4
Detail- og engroshandel	598	163	239	225	195	1.419	1,9
I alt:	29.681	8.308	16.467	12.144	8.818	75.418	
Andel (%)	39,4	11,0	21,8	16,1	11,7	100,0	

Opgjort på regionalt niveau ligger størstedelen (29,6 mia. kr. eller 39,4 pct.) af turismeforbruget i Region Hovedstaden og den mindste andel i Region Sjælland.

føde- og drikkevarer, og derfor går en større andel af turismeforbruget i disse områder til detailhandlen.

Turisme-produkterne inkluderer alle overnattingssteder (også sommerhuse), restauranter, caféer og lignende, alle former for transport (jernbane, bus, vandtransport, lufttransport, taxa og billeje), rejsetjenester (turistbureauer, turist billet-booking og turist-guide), men også tjenester fra kulturelle institutioner og forlystelsesparker (museum, forlystelsesparker, zoologiske haver og andre kulturelle tjenesteydelser). Detailhandelsprodukter omfatter turisternes shopping i Danmark (køb af fødevarer, tøj, sko, ure og andre former for varer).

Begrænsninger og ulemper ved anvendelse af turismesatellitregnskaber

Satellitregnskaber har den ulempe, at de ikke medtager indirekte effekter af turismen og derfor kan man ikke i sig selv benytte TSA til at undersøge multiplikatoreffekter af turisme. Turisme har, som anden økonomisk aktivitet, ikke blot en direkte effekt på eksempelvis værdiskabelse og beskæftigelse. Turisternes aktivitet medfører også en *indirekte* effekt på økonomien i form af turismevirkomheders indkøb af varer og tjenesteydelser hos andre virksomheder. Den turismerelaterede faktorindkomst (de ansattes lønninger) har endvidere indflydelse på det private forbrug, hvilket igen får betydning for produktion og indtjening (*induceret* effekt). Disse effekter indgår ikke i de simple TSA-tabeller der er gennemgået i denne artikel. Forklaring på turismens indirekte og inducerede virkninger af turismen blev givet af Zhang, Madsen og Jensen-Butler (2007), og Madsen og Zhang (2010).

Dette problem har man i Danmark forsøgt løst ved at kombinere det simple satellitregnskab med en regional input-output model (LINE) til beregning af turismeeffekter. Derved tages der i et vist omfang hensyn til indirekte og

inducerede effekter af turismen. Denne udvidelse af TSA-tabellerne gør det muligt at beregne de såkaldte turismemultiplikatorer, der viser hvor meget turismeomsætningen betyder for den samlede samfundsøkonomi, eksempelvis i form af værdiskabelse og beskæftigelse.

Men hverken satellitregnskabet eller den benyttede input-output model indeholder feedback mekanismer, og TSA er derfor først og fremmest en registrering af turismens gældende økonomiske betydning. I princippet er det ikke muligt ud fra TSA at analysere mulige konsekvenser af ændringer i turismens omfang og sammensætning. Når man i input-output modeller beregner effekten af en given omsætning (eksempelvis turismeforbruget) sker det modelteknisk ved, at man nulstiller omsætningen. Man beregner altså hvad en fjernelse af omsætningen vil betyde for de variable man er interesseret i (eksempelvis værdiskabelse og beskæftigelse). Input-outputmodeller indeholder ikke dynamiske effekter, og derfor må man selv definere nogle forudsætninger for modelberegningen. Vil en reduktion af turismeforbruget eksempelvis medføre en stigende arbejdsløshed eller en reduktion i arbejdsstyrken (ved at de hidtidige turismebeschæftigede flytter eller pendler til andre områder)? På kort sigt er den mest realistiske forudsætning nok, at arbejdsløsheden vil stige ved en reduktion af turismeforbruget, hvorimod det på længere sigt nok er mere realistisk at forudsætte at arbejdsstyrken flytter til andre regioner eller andre erhverv. De beregnede økonomiske effekter afhænger på denne måde meget af de forudsætninger der opstilles.

En svaghed ved metoden er også den store afhængighed af supplerende inddata i form af stikprøveundersøgelser. Dette gælder eksempelvis for at kunne beregne forskellige turisternes døgnforbrug eller omfang af turismeovernatninger på de ikke-registrerede overnatningsformer. VisitDenmark indsamler

oplysninger om overnatninger på ikke-registrerede overnatningsformer (eksempelvis overnatninger i eget/lånt sommerhus eller omfang af endagsturismen). Indsamlingen af information foregår dog ikke efter nogen på forhånd fastlagt plan, og der kan gå år mellem de enkelte informationsrunder. Derfor er disse dele af regnskaberne mindre valide.

For så vidt angår anvendelsen af forbrugsdata indsamlet fra spørgeskemaer kan det nævnes, at der foretages en tilpasning mellem det beregnede forbrug og det nationale udbud (baseret på regionaliserede udbudstabeller). Denne tilpasning er på nogle områder ganske omfattende, og såfremt man ikke havde mulighed for at sammenligne det beregnede forbrug med det registrerede udbud indenfor specifikke produktgrupper, viser erfaringen, at brugen af spørgeskemadata i sig selv ofte vil føre til en overestimering af forbruget.

Opybygningen af satellitregnskaber via Top-down eller Bottom-up

Turismesatellitregnskabet (TSA) er en satellit-konto til det konventionelle sæt af nationalregnskabstabeller og satellitregnskabet og dannes med henblik på at afdække omfang og kendetegn ved turismeaktiviteter i økonomien. Ved at forbinde turistsektoren med de andre sektorer i økonomien, kan turismens bidrag til BNP (eller værditilvækst), offentlige indtægter og beskæftigelse estimeres ved hjælp af supplerende regional modellering (Madsen og Zhang, 2010). I denne artikel har vi dog primært valgt at præsentere metoderne til udarbejdelse af regionale TSA-tabeller for Danmark, og mulighederne for en supplerende regional modellering er ikke blevet gennemgået.

I denne artikel har vi undersøgt betydningen af de identificerede turismeprodukter og turismebrancher på henholdsvis nationalt og regionalt niveau. Der er fokuseret på de forskellige definitioner på turisme, herunder især hvilke produkter der inkluderes eller udelæ-

des i TSA regnskabet, har stor betydning for det beregnede omfang af turismen. To ofte nævnte metoder til udarbejdelse af TSA-tabellerne er »bottom-up« og »top-down«-processer. »Bottom-up« betyder, at TSA konstrueres ved brug af et fuldt sæt af regionale data (enten indsamling af reelle regionale data eller beregnede data fra de eksisterende input-output tabeller med tillæg af oplysninger om turismeudbuddet). »Top-down« betyder, at turismeefterspørgslen efter specifikke produkter forbliver i overensstemmelse med de nationale konti for udbud og efterspørgsel. Herefter anvendes data for turismens bruttoværditilvækst eller den turisme-afhængige beskæftigelse til at nedbryde de nationale TSA til regionalt niveau. Begge metoder har fordele og ulemper. »Bottom-up«-processen synes at være mere virkelighedsnær, men når data aggregeres til nationalt niveau kan TSA-regnskabet miste konsistens i forhold til de nationale regnskaber. »Top-down«-processen fokuserer på sammenhæng med de nationale regnskabskonti, men kan samtidigt miste gyldighed på det regionale niveau.

Regionale TSA i Danmark har primært fulgt en »top-down«-proces. På samme tid er det dog forsøgt at korrigere data for turismeefterspørgslen ved brug af regionaliserede tilgangs- og anvendelsesmatricer (bl.a. indsamlet ved brug af spørgeskemaer). Nogle problemer er der dog stadig i relation til de danske regionale TSA tabeller:

1. Grundet begrænsninger for turismeforbrug for hoteller og andre overnatningsformer har det været nødvendigt at nedskalere data for turismeforbruget fra VisitDenmarks TØBBE-oplysninger. Når de genberegnete data for døgnforbrug præsenteres, viser de et meget lavere døgnforbrug per person end det døgnforbrug der kan estimeres direkte fra spørgeskemaundersøgelsen.
2. En anden begrænsning er, at det udenlandske turismeforbrug også bør være i over-

ensstemmelse med det samlede regnskab for det udenlandske turismeforbrug i nationalregnskabet eller betalingsbalanceopgørelsen. I mange tilfælde vil nationalregnskaberne først være færdigbearbejdet med et par års forsinkelse, og derfor kan de regionale TSA kun vanskeligt benyttes til at følge den seneste udvikling inden for turismen, da de endnu ikke er afstemt med nationalregnskabet.

En stor del af den viden man via TSA får om dansk turisme er i og for sig ikke særlig overraskende. Eksempelvis at den forretningsrejsende har et højere døgnforbrug end den almindelige ferieturist eller at størstedelen af turisternes forbrug går til hhv. overnatning og transport. Dette stemmer vel overens med de flestes egne erfaringer som turist. Men at festivalturister har det tredjehøjeste døgnforbrug (næst efter forretningsrejsende og krydstogtturister) blandt de undersøgte overnatningsformer er måske knapt så velkendt. Eller at den største del udlændingens turistforbrug kan henføres til henholdsvis de udlændinge der overnatter hos familie og venner samt endagsturisterne. Endvidere viser de regionalfordelte regnskaber, at turisternes forbrug af varer og tjenesteydelser varierer meget fra område til område. Således bruger turister i Region Nordjylland en større del af deres forbrug i detailhandlen, end turister i den øvrige del af landet. Det er til gengæld i Region Hovedstaden at turisterne anvender den største andel af deres forbrug på transport, et forhold der sandsynligvis kan tilskrives det faktum, at hovedstadens turister overvejende ankommer med fly. Når forbrugskomponenterne er sammensat så forskelligt fra region til region betyder det også, at det i en vis udstrækning er forskellige interessenter der får gavn af turismen i de forskellige regioner. Dette er et forhold der eksempelvis kan udnyttes når de regionale destinationsselskaber søger efter finansielle bidragydere til markedsføring eller produktudvikling.

Afsluttende betragtninger om den løbende tilpasning af satellitregnskaberne

Et vigtigt aspekt i de regionale TSA og de regionale turismeanalyser er at vurdere turismens virkninger for regionen. Dette omfatter typisk økonomiske konsekvenser af turismen (såsom regional BNP og bruttoværditilvækst), betydning for de offentlige indtægter (skatter og afgifter) samt endelig turismens betydning for jobskabelsen. En evaluering af turismens regionaløkonomiske konsekvenser afhænger af de benyttede tilgange. Madsen og Zhang (2010) har givet en omfattende beskrivelse af denne problemstilling, og spørgsmålet er ikke yderligere belyst i denne artikel.

Dette papir giver en introduktion til satellitregnskaber for turismen, begrundelserne for at udarbejde TSA, samt endelig den aktuelle »State of the Art« inden for udviklingen af TSA i Danmark og i den øvrige del af verden. Ved begyndelsen af TSA-udviklingen her i Danmark blev det besluttet at konstruere regionale TSA i Danmark på basis af tilgængelige regionale forbrugsundersøgelser inden for turisme og tilgængelige regionale produktregnskaber.

Metoderne til beregning af de regionale TSA er præsenteret trin-for-trin i denne artikel. Det regionale TSA-arbejde er under stadig udvikling og er især under indflydelse af de retningslinjer, der udstikkes af UNWTO. Canada var det første land i verden til at udarbejde regionale TSA. Storbritannien, Norge og visse andre lande er i færd med at udvikle regionale TSA. Danmark er, i et netværk med de øvrige skandinaviske lande, involveret i en metodeudvikling af regionale TSA med fokus på særlige områder som eksempelvis transportprodukter, serviceydelser i rejsebureauer samt forbrug blandt indenlandske erhvervsturister.

Ved at sammenholde og lære af hinanden i netværket samt ved at trække på andre landes erfaringer er det målet, at de danske regionale

TSA løbende skal justeres, således at satellitregnskabet kommer til at give en stadig bedre afspejling af virkeligheden.

Referencer

- Brændvang, A.K., P. Dybedal, S. Johansen og K. Sørensen (2001), »Regional satellite accounts for tourism – data, concepts, methods and applications«, paper presented at the 41th European congress of RSA at Zagreb.
- Delisle, J. (1999), »The Canadian national tourism indicators: a dynamic picture of the satellite account«, *Tourism Economics*, 5(4): 331-43.
- Eurostat (2002), »European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts – based on the internationally approved »Tourism Satellite Accounts: Recommended Methodological Framework««, final draft version 1.0.
- Eurostat/OECD/WTO/UN (2001), *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*, Luxembourg, Paris, Madrid, New York.
- Frechtling, D. (1991), »Improving the world's tourism statistics: Recommendations of an international conference«, *Journal of Travel Research*, 30(2): 49-51.
- Frechtling, D.C. (1999), »The tourism satellite account: foundation, progress and issues«, *Tourism Management*, 20, 163-170.
- Madsen, Bjarne og Jie Zhang (2010), »Towards a New Framework for Accounting and Modelling the Regional and Local Impacts of Tourism«, *Economic System Research*, 22 (4): 313-40.
- Meis, S.M. (1999), »The Canadian experience in developing and using the satellite tourism account«, *Tourism Economics*, 5 (4): 315-30.
- Nordström J. (1996), »Tourism satellite account for Sweden 1992-93«, *Tourism Economics*, 2(1): 13-42.
- OECD (2000), *Measuring the Role of Tourism in OECD Economies – The OECD Manual on Tourism Satellite Accounts and Employment*, Paris: OECD.
- Rütter, H. og A. Berwert (1999), »A regional approach for tourism satellite accounts and links to the National Account«, *Tourism Economics*, 5 (4): 353-381.
- Statistics Canada (2002), »The Provincial and territorial tourism satellite accounts for Canada, 1996«.
- WTO (1999), *Tourism Satellite Account (TSA) – the Conceptual Framework*. World Tourism Organization, Madrid.
- United Nations Statistics Division, Statistical Office of the European Communities, Organisation for Economic Co-operation and Development og World Tourism Organization (2001), »2000 Tourism Satellite Account: Recommended methodological framework«, Madrid: World Tourism Organization, (herein referred to as »TSA: RMF 2000«).
- United Nations Statistics Division, Statistical Office of the European Communities, Organisation for Economic Co-operation and Development og World Tourism Organization (2008), »2008 Tourism Satellite Account: Recommended methodological framework«, Madrid: World Tourism Organization, (herein referred to as »TSA: RMF 2008«).
- VisitDenmark (2006), »Turismen i Danmark 2000-2004 – Turismens økonomiske betydning- nationalt og regionalt«, VisitDenmark.
- VisitDenmark (2009), »Turismens økonomiske betydning i Danmark 2006 – nationalt og regionalt«, VisitDenmark.
- VisitDenmark (2011), »Turismens økonomiske betydning i Danmark 2008«, VisitDenmark.
- World Tourism Organization (2008), »2008 International recommendations for tourism statistics«, Madrid: World Tourism Organization, (herein referred to as »IRTS 2008«).
- Zhang, Jie (2001), *The Impact of tourism on the Economies of Danish Regions*, AKF, Denmark.
- Zhang, Jie (2002), Tourism impact analysis for Danish regions. *Tourism Economics*, 8(2): 165-88.
- Zhang, Jie (2005), *Documentation on Regional Tourism Satellite Accounts in Denmark*, AKF, Denmark.
- Zhang, Jie, B. Madsen og C. Jensen-Butler (2007), »Regional economic impact of tourism: the case of Denmark«, *Regional Studies*, 41, 839-853.